

públicas y privadas en el territorio de nuestra Comunidad, se plantea establecer los cauces de colaboración entre las dos direcciones generales anteriormente citadas, sobre todo en materia de planeamiento urbanístico como medida de protección de nuestro patrimonio cultural.

La experiencia de cuatro años de desarrollo del Plan de Arqueología Preventiva y la asistencia de la técnico que suscribe este artículo como representante del Departamento de Educación y Cultura a la Ponencia Técnica de Ordenación del Territorio, aconseja la inclusión dentro del planeamiento urbanístico del patrimonio cultural, pero no de forma suelta, rápida y sin reflexión como se realiza actualmente, con unas fichas viejas y desfasadas elaboradas a fines de los años setenta por el Ministerio de Cultura, como ocurre con el patrimonio arquitectónico.

Hay que destacar que el importante desarrollo de la Carta Arqueológica de Aragón nos permitiría iniciar de forma piloto este programa coordinado; estableciéndose a partir de 1999 los cauces de comunicación entre los departamentos de Educación y Cultura y de Ordenación del Territorio, para poder desarrollar a partir de año 2000 la inclusión del patrimonio arqueológico en el planeamiento urbanístico de la Comunidad Autónoma de Aragón, para lo cual se deberá diseñar un modelo de ficha o adaptar la existente a los catálogos de planeamiento.

Este planteamiento de trabajo sería perfectamente extensible a los demás tipos de patrimonio cultural.

Para ello es necesario que la Dirección General de Cultura y Patrimonio tenga la posibilidad de actuar directamente en la redacción de los diferentes planes urbanísticos.

Esta coordinación entre ambas direcciones generales se centrará en:

—La elaboración de convenios de cooperación con ayuntamientos y diputaciones. Hasta ahora la colaboración es nula.

—El establecimiento de una orden de subvenciones de vigencia anual desde la Dirección General de Cultura y Patrimonio, que se desarrollará de forma paralela a la orden de subvenciones de la Dirección General de Ordenación del Territorio y Urbanismo.

—Para ello se deberán elaborar pliegos de prescripciones técnicas de planeamiento para este programa, centrándonos inicialmente en el formato de ficha de catálogo, en la zonificación de las áreas de interés patrimonial y en el establecimiento de grados de protección.

La implicació municipal en la conservació del patrimoni arqueològic: el cas de Tarragona

M. Teresa Miró i Alaix

Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya

Introducció

La protecció del patrimoni arqueològic a nivell municipal cada cop ha de tenir una presència més gran, a partir de les diferents competències que la legislació en patrimoni cultural, en matèria urbanística i en administració local atorguen a les corporacions municipals. Tot i així aquesta potestat atorgada per la legislació no es posa en pràctica en la mesura del que seria desitjable.

El cas de la ciutat de Tarragona pot ser emblemàtic pel que fa al desenvolupament d'aquestes competències municipals i al resultat obtingut, ateses les característiques especials de la ciutat pel que fa al ric patrimoni arqueològic i a la protecció específica de què gaudeix.

La ciutat actual de Tarragona s'estén pràcticament en la seva totalitat sobre l'antiga ciutat romana i a la resta del terme municipal es coneixen prop d'un centenar de punts on s'han localitzat restes arqueològiques.

Marc legal

Abans d'entrar en l'anàlisi del tractament del patrimoni arqueològic per part de l'Ajuntament de Tarragona convé recordar la protecció jurídica de què gaudeix aquest patrimoni.

Per a protegir el patrimoni arqueològic de Tarragona l'any 1966, en la declaració del conjunt històric de la ciutat de Tarragona (Decret 652/1966 de 10 de març, BOE de 22 de març de 1966) s'inclou una divisió de la ciutat en tres àrees: el conjunt històric pròpiament dit, que s'haurà de protegir en tot el seu caràcter i ambient;¹ la zona de respecte, en la qual es controlaran, a més de les troballes arqueològiques d'acord amb les lleis vigents, l'altura i el volum de les edificacions, amb la finalitat de salvar la silueta urbana i la vista exterior

1. Correspon a la part alta de la ciutat, a l'interior de la muralla romana, fins a la rambla Vella, on es desenvolupà la ciutat medieval i amb un bon exemple d'edificis dels segles XVIII i XIX.

de la ciutat,² i la resta de la ciutat i zones d'extensió, on sense imposar-se normes de volum ni estil de les edificacions es complirà rigorosament el legislat en matèria d'excavacions arqueològiques.³ Aquest tercer apartat permet la protecció del subsòl de tot el terme municipal. A més, Tarragona compta amb una sèrie de monuments declarats individualment com la muralla (Reial Decret de 24 de març de 1884, *Gaceta de Madrid* de 12 d'abril de 1884), l'aqüeducte de les Ferreres i la catedral (Reial Ordre de 3 d'abril de 1905, *Gaceta de Madrid* de 12 d'abril de 1905), l'amfiteatre i l'església de Santa Maria del Miracle (Reial Ordre de 5 d'agost de 1924, *Gaceta de Madrid* de 9 d'agost de 1924), el pretori i la torre dels Escipions (Reial Ordre de 28 de juliol de 1926, *Gaceta de Madrid* de 30 de juliol de 1926), la necròpolis paleocristiana i les voltes del Pallol (Decret de 3 de juny de 1931, *Gaceta de Madrid* de 4 de juny de 1931), el fòrum (Decret de 26 de març de 1954, BOE de 6 d'abril de 1954), els museus Arqueològic i Paleocristià (Decret 474/1962 d'1 de març, BOE de 9 de març de 1962), les voltes del circ (Decret 1.299/1963 de 16 de maig, BOE d'1 de juny de 1963) i el teatre (incoat expedient de declaració en el BOE de 3 de gener de 1978).⁴

Planejament urbanístic

Tarragona compta amb un pla general d'ordenació urbana, que regula l'activitat urbanística i incideix de manera directa en la protecció o, potser, en la desprotecció, del patrimoni a partir de la regulació de l'edificabilitat i la normativa urbanística que permet la construcció d'aparcaments en soterranis a tota la ciutat, tot i ser conscient de la riquesa del patrimoni arqueològic del subsòl.

L'any 1983, quan es dugué a terme la revisió-adaptació del Pla General d'Ordenació Urbana de Tarragona, hi participà un equip interdisciplinari que comptava amb arqueòlegs, el qual forçà la inclusió d'un apartat en què es preveuen algunes normes d'actuació respecte al patrimoni arqueològic (art. 44 del PGOU).⁵ Aquest article estableix l'obligació d'adjuntar un informe arqueològic a la cèdula urbanística i de realitzar prospeccions o excavacions si l'informe és positiu. En el cas que es localitzin restes el PGOU preveu quatre tipus d'actuació: expropiació, trasllat, destrucció o conservació. Si s'opta per la conservació sense expropiació

s'ha de formular un pla especial per a mantenir l'aprofitament privat i assegurar la integració dels béns culturals en el paisatge urbà i el seu ús públic.

Comentaris

1. Tramitació de llicències d'obres

Tot i que la declaració de l'any 1966 de Tarragona com a conjunt històric inclou un apartat específic per a poder controlar l'activitat urbanística i protegir el patrimoni arqueològic, no és fins el 1979 que es pot començar a aplicar de manera sistemàtica. A partir d'aquesta data, per iniciativa de la Dirección General del Patrimonio Artístico, Archivos i Museos es recorda a l'Ajuntament l'obligació que qualsevol llicència d'obres ha de ser informada prèviament per l'autoritat competent en matèria de patrimoni arqueològic, és a dir, en un principi per la Comisión provincial de monumentos i més tard, a partir de l'any 1981, en què la Generalitat de Catalunya assumeix la competència exclusiva en matèria de patrimoni, per la Comissió Territorial del Patrimoni Cultural de Tarragona.

Com a part destacada en la tramitació dels permisos d'obra es troba l'obligació establerta en el PGOU d'adjuntar un informe arqueològic a la cèdula urbanística. El compliment estricte d'aquest tràmit permetria a arqueòlegs i constructors treballar conjuntament i amb temps suficient en la investigació de la ciutat i, per tant, en l'elaboració del projecte de construcció que així sempre mantindria el màxim respecte envers les restes arqueològiques. També seria de màxima utilitat en els casos en què el projecte de construcció es vol desenvolupar en zones on, a priori, ja es pot intuir que no haurien de ser edificades a causa de la seva excepcionalitat a nivell patrimonial, com per exemple l'àrea del teatre romà, on ja des de l'any 1978 hi ha prevista una sèrie d'expropiacions, de les quals se n'ha tramitat només una part. Malauradament, la condició de l'informe arqueològic annex a la cèdula urbanística no s'acostuma a complir gairebé mai i l'Ajuntament segueix enviant a la Comissió gran quantitat de projectes d'edificació abans que s'hagi fet el corresponent estudi.

Si bé aquest important primer pas dins la tramitació urbanística del municipi de Tarragona és obviat sistemàticament, no es pot dir el mateix pel que fa a la tramitació dels projectes d'obres davant el Departament de Cultura. El rigorós compliment de la legislació per part de l'Ajuntament de Tarragona pel que fa a la tramesa dels projectes d'obres de particulars al Departament de Cultura per tal de ser examinats per la Comissió de Patrimoni no ho és tant quan es tracta de projectes propis.

La majoria d'obres promogudes per l'Ajuntament, bàsicament les que tenen incidència en la urbanització de carrers i en la construcció de serveis no són enviades a la Comissió per ser examinades, amb escasses excepcions, la qual cosa provoca que s'hagi d'intervenir a cuïta-corrents per tal de poder fer un seguiment arqueològic i dur a terme les intervencions corresponents, cosa que no sempre s'ha aconseguit.

És certament inaudit que la invocació del bé públic pugui fer oblidar unes obligacions que s'apliquen sense excepcions als particulars, com si el fet de treballar per donar un servei i no per ànim de lucre pogués ser motiu

2. Correspon a una franja d'uns 100 m al voltant de la muralla romana i la rambla Vella.

3. Correspon a la resta del terme municipal i, bàsicament, a la ciutat de Tarragona, amb la clara intenció per part del legislador de protegir les restes de la ciutat romana, que en aquells anys eren objecte d'una destrucció sistemàtica per part dels constructors, en edificar-se gran part de la ciutat actual, que fins al segle passat estava concentrada a la part alta.

4. Qualsevol intervenció en un d'aquests immobles declarats bé cultural d'interès nacional ha de regir-se pels criteris que estableix la Llei 9/1993 del patrimoni cultural català i ha de ser aprovada per la Comissió Territorial del Patrimoni Cultural. En el camp de la protecció legal, el Departament de Cultura està completant la protecció dels BCIN. Hi ha en curs l'ampliació de la declaració del circ, la delimitació de l'entorn de l'amfiteatre i la finalització de l'expedient de declaració del teatre.

5. Article que s'ha mantingut en l'última revisió que data de 1993, amb aprovació definitiva el gener de 1995.

d'exempció de responsabilitats davant un patrimoni col·lectiu que cal preservar. Amb l'aplicació d'aquesta premissa, entre d'altres fets, l'Ajuntament ha procedit a la destrucció de l'únic tram ben conservat del baluard de la Reina Amàlia per tal de poder obrir un carrer.

Tot i en el cas de sotmetre els projectes a l'aprovació de la Comissió sovint es denota una manca de sensibilitat envers el patrimoni i la seva documentació i protecció, com en el cas de la construcció de l'aparcament municipal de la plaça de la Font, on les excavacions arqueològiques es van haver de fer a marxes forçades, després d'intenses pressions per part del Departament de Cultura, la qual cosa no permeté una documentació tal com s'hagués fet en circumstàncies normals. La manca de pressupost no pot ser tampoc excusa per a l'elusió de responsabilitats, bàsicament quan aquesta és deguda a una manca de previsió en l'avaluació dels costos de les grans obres. S'ha de ser conscient del fet que la ciutat de Tarragona té un subsòl especialment ric en patrimoni arqueològic, la qual cosa s'ha de tenir en compte a l'hora d'elaborar els projectes necessaris per a la ciutat.

2. *Planejament urbanístic*

Com hem comentat abans el planejament urbanístic de Tarragona es regeix pel Pla General d'Ordenació Urbana. Un dels problemes del planejament urbanístic vigent a la ciutat de Tarragona és la seva pràctica ignorància de la riquesa del patrimoni arqueològic, amb alguna que altra excepció.

Com ja hem dit la normativa urbanística vigent permet la construcció de soterranis a tota la ciutat, la qual cosa representa un perill potencial alt per al patrimoni arqueològic, amb l'agreujant afegit que hi ha l'obligació que tots els edificis nous comptin amb places d'aparcament. El Pla General soluciona aquest problema amb la inclusió d'un apartat a l'article 44 que comporta la possibilitat de compensació urbanística en cas que l'autoritat competent, és a dir la Comissió Territorial del Patrimoni Cultural de Tarragona del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, decideixi que les restes han de quedar conservades i integrades per a ús públic. Si bé aquesta clàusula és força útil, perquè pot frenar les reticències de molts promotors a cedir una o més plantes amb restes arqueològiques per a la visita pública a canvi de la construcció de més plantes en alçada, no és necessàriament la millor opció per complir amb la necessitat de construcció de places d'aparcament i no és gaire ben vista per la Comissió d'Urbanisme, a causa de l'augment d'alçada de les edificacions. Val a dir que, en alguns casos s'ha fet ús d'aquesta compensació sense que es complís la condició d'integrar les restes en un espai públic. Aquesta noció d'espai públic que tenen les plantes sota els edificis amb restes visitables comporta un altre dels problemes, ja que encara no s'ha acabat de definir a qui correspondria la titularitat d'aquest espai, atès que si la decisió de crear-lo compet a la Generalitat, la compensació urbanística recau en l'Ajuntament. Aquest fet és important de cara a gestionar tots aquests espais un cop s'hagin adequat per a la visita.

A banda del fet puntual del problema dels soterranis i el destí final de les restes cal analitzar la globalitat

del planejament urbanístic i la seva incidència sobre el patrimoni. Els darrers anys s'ha procedit a una requalificació de terrenys en diverses zones de la ciutat mitjançant plans especials de reforma interior, dels quals els que han tingut major incidència arqueològica són el PERI 2 Jaume I-Tabacalera i el PERI 6 de la zona del Gas. El PERI 2 comprèn una àmplia zona entre l'avinguda Ramon i Cajal i el carrer de Torres Jordi i entre la necròpolis paleocristiana —Tabacalera i el carrer de Jaume I. Aquesta zona, fins fa cinc anys ocupada per naus industrials i hortes, s'ha revelat riquíssima en restes arqueològiques, tant funeràries, com, sobretot, de tipus residencial i d'emmagatzematge portuari. Tot i l'obligació de fer excavacions en extensió que permeten una documentació exhaustiva del registre arqueològic i l'adequació dels projectes d'obra a permetre la visita pública de les restes arqueològiques en les plantes de soterrani o plantes baixes, la manca de previsió en el planejament que no s'ha plantejat en cap moment la realització de sondejos previs a la redacció dels plans especials, ha comportat la necessitat de permetre l'edificació de tota aquesta zona, que amb una planificació adequada fa uns quants anys hagués pogut convertir-se en una de les últimes reserves arqueològiques que li poden quedar a la ciutat de Tarragona. Un cas similar, tot i que de conseqüències diferents, és el PERI 6 del Gas, on es procedí a una polèmica requalificació dels terrenys per tal de poder construir un gran centre comercial. La polèmica en aquest cas continuà quan les excavacions arqueològiques posaren al descobert una basílica paleocristiana amb dependències agrícoles annexes i una vil·la palau que foren traslladades de cota per poder construir el centre comercial, a l'aparcament del qual es pot veure ara la seva restitució.

En la columna de l'haver de la protecció del patrimoni dins el planejament urbanístic tenim el Pla Pilat que ha comportat l'expropiació i l'enderrocament de bona part de les cases de la rambla Vella i la baixada de la Pescateria que han deixat al descobert un tram considerable de la capçalera del circ, monument emblemàtic on s'han abocat la majoria dels esforços i dotacions econòmiques, juntament amb l'amfiteatre.

Certament, els monuments romans de la ciutat de Tarragona són importants i tenen una entitat considerable que depassa el nivell local, però la seva conservació, acreixement i manteniment no han de servir d'excusa per obviar la riquesa de la resta del patrimoni arqueològic d'una ciutat que havia estat la capital de la Hispania Citerior i que conserva una trama urbana en consonància amb la importància que tingué en el passat, la qual encara roman per sota la pràctica totalitat de la ciutat actual.

És evident que la ciutat moderna no pot quedar estancada en el passat, però també ho és que la modernitat no pot suprimir l'evidència d'aquest passat i que cal cercar fórmules per compaginar el desenvolupament de la ciutat actual amb el respecte pel llegat històric que cal deixar a les generacions futures. Aquestes fórmules han de venir per una implicació més gran del municipi envers el seu patrimoni, implicació que no necessàriament ha de ser econòmica sinó bàsicament de sensibilitat al moment de planificar la ciutat i tirar endavant el seu desenvolupament.